

УДК 37.04-058.862

ТЕТЯНА ЛОЗА

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З КАТЕГОРІЄЮ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Проблема сирітства як соціального явища розглядається з точки зору генези розвитку наукових досліджень щодо вивчення зазначеного феномену та впливу інституцій, що здатні подолати дану проблему. Особлива увага приділяється впливу позасімейного виховання на становлення та розвиток особистості дитини-сироти. У статті відображено результати теоретичного аналізу наукових концепцій у площині педагогічної, психологічної, соціальної та правової сфери знань з метою побудови адекватної моделі співпраці дітей-сиріт та педагогічних працівників.

***Ключові слова:** сирітство, дитина-сирота, депривація, розвиток особистості, соціально-педагогічна підтримка.*

Постановка проблеми. Сьогодні прогрес науки і техніки вимагає від сучасної держави відповідного рівня розвитку соціальної сфери, а від особистості – готовності до самозабезпечення своїх матеріальних та духовних потреб в умовах динамічних соціально-економічних перетворень. Адаптованість та соціалізованість особистості у сучасному світі прямо-пропорційно залежить від наявності фундаментальних знань, умінь та навичок для самостійного життя.

Основною соціалізуючою ланкою суспільства, що розвиває особистість у даному напрямку, є сім'я. Проте значна частина дітей, що потребують виховного сімейного впливу, не отримують батьківського піклування. Тож набуває актуальності питання розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт, а отже і питання історичного розвитку виховних інституцій для дітей-сиріт.

Аналіз наукових досліджень та публікацій з означеної тематики свідчить, що вивчення діагнозу «сирітство» на особистість дитини було проведено такими науковцями як Д. Віткаускайте, Л. Галігузова, Я. Гошовський, І. Доля, Н. Євстифеева, В. Зарецький, Г. Лактіонова, Л. Петрановська, А. Прихожан, Н. Толстих, А. Холмогорова, Л. Шипіцина, В. Яковенко.

Зважаючи на те, що проблема сирітства має причинно-наслідковий зв'язок з іншими соціальними негараздами, доцільно провести аналіз наукових робіт, що вивчають особливості розвитку дітей-сиріт під впливом різних форм виховання. Діти, що потрапляють до ДБСТ мають досвід проживання у неблагополучній сім'ї, на вулиці, в умовах інтернатних установ та ін. Таким чином, вивчення дослідниками факторів, що вплинули на особистість дитини за таких умов соціалізації (до потрапляння в ДБСТ) має особливе значення для процесу їх подальшої підготовки до самостійного життя. Так, роль соціально-психологічних та соціально-педагогічних чинників у вихованні дитини-сироти була досліджена Г. Бевз, І. Зверевою, Л. Кунгурцевою, С. Харченко, Л. Юрченко, О. Яременко. Аналіз соціальних, психологічних та педагогічних аспектів формування особистості дитини-сироти в умовах державних інституцій був проведений О. Бережною, М. Доннік, Г. Улуною, Г. Хархан, А. Хуако. Дослідження процесу соціальної адаптації дитини-сироти до виховання в умовах сімейних інститутів педагогічного спрямування проведено Є. Горбуною, Т. Курасовою, І. Матвієнко, М. Терновською, Л. Чернишовою.

При цьому питання опіки над дітьми-сиротами є багатоаспектним та потребує дослідження у різних контекстах, а саме: історичному, юридичному, педагогічному, соціологічному, соціально-психологічному, демографічному, культурологічному.

Усвідомлюючи вагомість та обґрунтованість зазначених досліджень, ми вважаємо за необхідне провести детальний теоретичний аналіз науково-педагогічних та теоретико-методологічних досліджень, що дозволять сформулювати цілісне бачення проблеми сирітства, визначити оптимальні виховні умови та можливості для соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт за рахунок вивчення особливостей їх становлення.

Метою нашого дослідження є проведення аналізу науково-педагогічних розробок із проблеми сирітства, особливостей соціально-педагогічної роботи з категорією дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; розгляд першопричин сирітства, сутності цього явища та еволюції форм опіки над дітьми-сиротами; вивчення особливостей категорії дітей-сиріт, які слід враховувати при організації їх виховання.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння сутності та вагомості сирітства як соціального явища принципове значення має тлумачення основних термів з даної тематики. Так, дитина-сирота - це дитина, в якій померли чи загинули батьки. Це обґрунтування стосується біологічного сирітства, проте наряду з ним існує і соціальне сирітство – явище, обумовлене ухилянням або відстороненням батьків від виконання своїх обов'язків по відношенню до неповнолітньої дитини, що спричинене асоціальною поведінкою батьків, позашлюбним народженням дитини, бідністю, безробіттям, тяжким морально-психологічним кліматом у сім'ї та демографічними процесами (урбанізація, міграція) нашого суспільства. Соціально-економічні, кадрово-технологічні, інформаційні, історико-культурні та законодавчі проблеми сучасного суспільства становлять спектр причин, які детермінують явище соціального сирітства, відображають становище соціальної сфери нашого суспільства та потреб у соціальній підтримці за визначеними категоріями.

Усебічний розгляд аспектів виховання дітей-сиріт та вдосконалення цього процесу не є можливим без вивчення фундаментальних наукових праць, що розкривають зміст самого процесу становлення особистості дитини-сироти та впливу багатогранної палітри факторів на цей процес.

Так, аналіз соціально-педагогічної проблематики щодо становлення особистості провів видатний швейцарський філософ Й. Песталоцці, що першим організував дослідний навчально-виховний заклад «Установу для бідних». Методологічна основа теорії Песталоцці полягає у тому, що сили серця (моральні), розуму (розумові) і руки (фізичні)

мають властивість до саморозвитку, у чому виховання виконує спрямовуючу роль. Теорія «елементарної освіти» Песталоцці включає розроблені автором завдання, зміст і методику першочергового виховання і навчання у сім'ї (пізнання оточуючого світу, розвиток фізичних сил, трудових навичок, виховання любові до оточуючих), що є актуальним для вирішення проблем дітей-сиріт [7, с. 61-212].

Особливе значення при аналізі філософо-педагогічної спадщини мають роботи польського педагога Я. Корчака. Присвятивши своє життя знедоленим дітям, Я. Корчак дає змістовний виклад своїх спостережень, описує психічні особливості сиріт. Одним з перших, цей педагог дослідив негативний вплив інституційного інтернатного виховання на особистість дитини. Основним завданням виховної системи педагог називав розвиток у дитини-сироти прагнення до самовиховання, самопізнання та самостійності. При цьому роль вихователя повинна базуватися на сприянні розвитку дитини, захисті її прав, мінімізації протиріч між дитиною та дорослими, розвитку дитячого самоуправління та використанні громадської думки для здійснення виховного впливу на конкретну особистість.

Значний крок уперед педагогічна теорія зробила у першій половині ХХ століття, коли виникла необхідність боротися з поширенням суспільних негараздів, у першу чергу – збільшенням кількості осиротілих дітей як наслідку громадянської війни, голоду та епідемій 30-х років, сталінських репресій, Другої світової війни. Теоретична розробка сутності, змісту, форм, технології соціальної та педагогічної підтримки обездолених дітей здійснена видатними діячами педагогічної та психологічної науки цього періоду, засновниками «педагогіки середовища» Л. Виготським, С. Шацьким, А. Макаренко, Н. Йорданським, М. Крупеніною, В. Шульгіним. Зазначені вчені досліджували виховні можливості середовища, фактори виховного впливу та проблемні аспекти організації виховання сиріт, безпритульних та бездоглядних дітей.

Важливими у цьому контексті є психолого-педагогічне обґрунтування Л. Виготського щодо важливості виховання сиріт у сімейному середовищі, оскільки за умов інституційного виховання «розвиток дітей відбувається у вузькому, обмеженому та відстороненому від реальності колі колективу, що сприяє появі у анамнезі дитини затримки розумового розвитку, порушенню статевої ідентифікації, викривленому розвитку особистості» [1, с. 276].

Особливої уваги потребують здобутки А. Макаренка щодо вивчення питань виховання самостійної особистості, діяльність якої буде спрямована на задоволення інтересів суспільства. При цьому педагог не заперечує індивідуальність, а підкреслює важливість становлення дитини-сироти відповідно до ідеалів чесності, честі і гідності [5, с. 86], чому присвячені численні спостереження А. Макаренка при роботі з педагогічно занедбаними дітьми та боротьбі з наслідками безвідповідального батьківства.

Науково-практичні дослідження В. Сухомлинського теж потребують детального розгляду, оскільки стосуються теми прав дітей-сиріт та необхідності підтримки обездолених дітей. Наголос у кожній роботі цього педагога стоїть на важливості ролі вчителя та неможливості організації ефективного виховання поза сім'єю: «час і батькам, і вчителям глибоко усвідомити, що ні школа без сім'ї, ні сім'я без школи не можуть справитися з найтоншими, найскладнішими завданнями становлення людини» [9, с. 343].

Подальші дослідження науковців щодо соціально-педагогічних аспектів проблеми сирітства перш за все стосуються деталізації особливостей становлення особистості дитини-сироти, їх залежності від умов виховання.

Особливе значення для нашого дослідження має вивчення впливу інституційного виховання, що простежується у дослідженнях Й. Лангмейер і З. Матейчек. Зазначеними авторами були виявлені і вперше досліджені прояви психічної депривації у сиріт, що є «психічним станом, який виникає в результаті таких життєвих ситуацій, де суб'єкт не має змоги задовольняти свої основні (життєві) психічні потреби в достатній мірі і протягом достатньо тривалого часу» [4, с. 9]. Дослідники описують таку тенденцію становлення особистості, коли на фоні деприваційного впливу та незнання свого минулого у дитини-

сироти формується відсторонення від завтрашнього дня та неготовність до самостійного життя у соціумі. Розвиток ідей Й. Лангмейєр і З. Матейчек простежується у вивченні дослідниками таких видів депривації, як сенсорна, емоційна, соціальна, рухова, материнська, фізична, економічна, та екзистенційна. Найбільш глибокі зміни у психіці дитини-сироти викликає психічна депривація, що викликає розгубленість, підвищену тривожність, зниження самоповаги, споживацьку мотивацію у спілкуванні, відставання у загальному психічному розвитку та збіднення образу «Я». При цьому дослідження чинників депривації та її впливу на формування психологічних особливостей дитини тісно пов'язане із дослідженням симптомів госпіталізму, що був уперше відкритий Р. Спитцем і відображає тяжкі наслідки негативного впливу середовища як на психічне, так і на фізичне здоров'я особистості в умовах державних виховних інститутів. Таким чином, окрім деформацій когнітивних і соціальних здібностей дитини-сироти, за даними Р. Картера, відсутність традиційного сімейного впливу відображається на пригнічені їх фізичного розвитку та стані здоров'я, особливо проявляючись у проблемах зору, слуху і моторних дисфункціях.

Результатом досліджень становлення особистості дитини-сироти є також висновок В. Мухіної, згідно якого в інтернатних умовах дитина не може набути навичок продуктивного спілкування, натомість у неї розвивається пасивність, з'являються прояви агресивності, вона водночас домагається уваги і відштовхує її. У таких умовах дитина не може висловити свої потреби, не знає як себе поводити, в результаті чого займає по відношенню до інших негативну позицію. На відміну від дітей із сім'ї, у сиріт, що не знають сімейного виховання, спостерігається психологічне відчуження від людей, що сприяє криміногенній спрямованості їх дій [6, с. 49].

Естафету досліджень становища сиріт у дитячому будинку переймають А. Прихожан і Н. Толстих, що звертають увагу на розвиток у таких дітей негативної Я-концепції, пов'язаної з неправильним формуванням прив'язаностей. Замість традиційного виховання дитини у сімейному колі, розподілення материнських функцій між декількома вихователями призводить до деформування самоідентичності, що є визначним фактором психічного розвитку. Внаслідок штучної ізоляції дітей, відриву їх від сім'ї, формується відчуття невпевненості, результатом якої, у свою чергу, є відсутність підготовленості до інтеграції у суспільство [8, с. 16].

Аналізуючи розвиток дітей-сиріт у дитячих будинках, Л. Галігузова описує вплив відсутності досвіду адекватної взаємодії з дорослими та однолітками на розвиток відсторонення від комунікації і невміння фантазувати, мріяти, планувати, до чогось прагнути, що і є головними перепонами для успішної соціалізації особистості. У подальшому зазначені ознаки соціальної депривації детермінують розвиток недовіри до людей і світу загалом, невдячності, заздрісності, очікування неприємностей, асоціальної поведінки та відношення до оточуючих за принципом «нам заборгували», що унеможливає формування самостійності.

Об'ємне висвітлення проблематики формування психологічних якостей дитини-сироти здійснено В. Яковенко, що за відсутності батьківської опіки, виявив тенденцію розвитку у дитини таких негативних якостей, як: агресивність, заздрісність, надзвичайна підозрілість, грубість, брехливість, злодійкуватість, безжалісність, хитрість, неохайність, впертість, дразливість, егоїзм, безвідповідальність, неухважність, імпульсивність, неусвідомленість і несамостійність поведінки. При цьому ступінь сформованості цих рис особистості дитини залежить від того, наскільки довго вона перебувала у позасімейному оточенні.

Узагальнення досліджень з означеної тематики проводить Ю. Удовенко, описуючи психічні порушення у дітей-сиріт на рівні таких сфер психічного розвитку: емоційної (депресія, злість, страх, сором, тривожність, почуття провини); пізнавальної (порушення сприймання, уваги, пам'яті, мислення); мотиваційної (зникнення інтересу до навчання, праці тощо) та самосвідомості (підвищений рівень самокритики, низька самооцінка) [10, с. 118].

Фундаментальне значення для нашого дослідження має виокремлення В. Галкіним характерних особливостей дітей-сиріт, що знижують їх готовність до самостійного життя: невисокий рівень інтелектуального розвитку в поєднанні із завищеною оцінкою своїх знань

та розумових здібностей; переважання захисних стереотипів поведінки та високий рівень тривожності; постійне відчуття внутрішнього дискомфорту, душевної самотності, невпевненості у собі та страху перед дорослим самотнім життям; проблеми в організації вільного часу, одержанні медичної допомоги, створенні та збереженні власної сім'ї [2, с. 5].

За результатами змістовного дослідження О. Голуб констатує, що деформація становлення особистості дитини, позбавленої батьківського піклування, проявляється у різних сферах її підготовки до самотнього життя: у пізнавальній сфері (відсутність творчого мислення, нездатність до розв'язання різноманітних завдань); у поведінці (підвищена імпульсивність, некерованість власних дій, погрози, обвинувачення, докори стосовно оточуючих); у спілкуванні (недостатнє володіння досвідом інтимно-особистісного спілкування); у самосвідомості (відсутність тимчасового плану власних дій, ситуативність бажань) [3, с. 92].

Актуальною для нашого дослідження є автобіографічна повість О. Гезалова «Соленое детство», де автор зображує негативні наслідки виховання у закладі для дітей-сиріт закритого типу. Не зважаючи на те, що дана робота не відноситься до наукових, її цінність є високою для оцінки процесу підготовки дитини-сироти до самотнього життя. Згідно завдань нашого дослідження, необхідним є врахування описаних автором особливостей становлення дитини-сироти: відсутність трудових навиків; невміння спілкуватись; небажання отримувати знання, опановувати нові вміння та навички; відсутність розуміння про майнові відносини, уявлень про шлюб та сім'ю, про виховання власних дітей, про самообслуговування та охорону свого здоров'я. Натомість, за словами автора, дитина, що виховувалася в інтернаті, у подальшому буде комфортно себе почувати «на зоні», де безкоштовно дають харчування, а система цінностей і «понять» є аналогічною інтернатівській.

Узагальнення наукових концепцій з означеної тематики можна відобразити за умови класифікації проблемних аспектів даного процесу:

- ускладнення процесу виконання суспільних ролей дитиною-сиротою через відчуття своєї відмінності від «сімейних» дітей та відсутність практики реального життєвого споглядання за виконанням даних функцій іншими людьми (А. Прихожан, І. Толстих), через наявність травматичного досвіду та несформованість образу «Я» (Г. Бевз, Я. Гошовський), а також внаслідок тривалого виконання дитиною обмеженого набору ролей учня і вихованця, що пригнічує прояви індивідуальності, вільного самовираження і не дозволяє їй зрештою знайти опору в самій собі (Н. Євстифеева);

- низькі адаптивні можливості через несформованість механізмів пристосування до життя та стереотипність мислення, що є наслідком щоденного повторення режимних моментів (Б. Паригін), конформності, легкої керованості, готовності бездумно виконувати чийсь вказівки, імпульсивності, відсутності чіткої орієнтованості на майбутнє (А. Надточій), відсутності умінь, пов'язаних з вирішенням власних проблем у офіційних структурах (О. Біла);

- відсутність знань, умінь, навичок встановлювати та підтримувати контакти, що призводить до ускладненого спілкування (Г. Улунова);

- недостатність мотиваційної сфери, нерозвиненість емоційно-вольових характеристик, обмеженість можливостей для адекватної статевої ідентифікації через відсутність зв'язку із значимим дорослим (О. Яременко);

- недостатнє засвоєння моральних норм та цінностей (Л. Чернишова);

- труднощі орієнтації у питаннях соціально-побутового характеру через відсутність системи традиційного засвоєння відповідних навичок (Д. Віткаускайте); деформації за спільним рівнем сформованості практичних соціально-гігієнічних навичок та ведення домогосподарства (Н. Кононенко);

- труднощі у отриманні пристойної освіти і професії через відсутність мотивації до поборення перешкод за принципом «немає для кого старатися, кого радувати» (Л. Петрановська), через недостатність розвитку здібностей, відсутність трудових перспектив і незнання того, до кого можна звернутись зі своїми питаннями (Дж. Олдгейт), а також через

сформованись звички імітувати навчальну діяльність, неспроможність здійснювати зусилля та планувати свою роботу, нерозвинутість індивідуальної свідомості (С. Левін).

Оскільки зазначені особливості формування особистості проявляються за умови позасімейного виховання, для повноцінного розвитку дітей-сиріт в нашій державі починаючи з 80-х років минулого століття відбувається розбудова системи прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, що стали соціально-сімейними установами виховання дітей-сиріт з державним забезпеченням. Проте виховання дитини-сироти в таких умовах не нівелює значення її підготовки до самостійного життя за рахунок наявності сприятливого сімейного середовища взамін інтернатівського, вулиці чи неблагополучної сім'ї. Оскільки дитина-сирота до потрапляння у це сімейне середовище мала психотравматичний досвід, актуальність її підготовки до самостійного життя зростає за рахунок можливості збільшення продуктивності цього процесу при врахуванні особливостей «симптомокомплексу» дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Таким чином, змістовий аналіз науково-педагогічних та теоретико-методологічних досліджень свідчить про необхідність врахування наслідків деприваційного впливу на особистість дитини-сироти у ході її підготовки до самостійного життя. Психічні порушення розвитку особистості дітей-сиріт, що проявляються на рівні емоційної, пізнавальної, мотиваційної сфери та самосвідомості сигналізують про актуальність надання соціально-педагогічної підтримки та створення умов для корекції деформацій особистісного становлення. При цьому результати численних досліджень свідчать про першочергову значимість підготовки дитини-сироти до самостійного життя в умовах сімейного середовища, де наявні сприятливі фактори для отримання досвіду виконання суспільних ролей, формування механізмів пристосування, розвитку комунікативних навиків, розуміння моральних норм, орієнтації в питаннях соціально-побутового характеру, свідомого ставлення до праці та сімейних цінностей.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Психология развития ребёнка. / Л.С. Выготский. – М.: Эксмо, 2003. – 512 с.
2. Галкін В. Ю. Крок до майстерності: методичний посібник з підготовки консультантів телефонної лінії довіри для вихованців та випускників шкіл-інтернатів / За ред. М. М. Ілляш, Т. М. Тележенко. – К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 106 с.
3. Голуб О. В. Формування самостійності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів для дітей-сиріт у позаурочній діяльності: дис... канд. пед. наук : 13.00.07. / О.В. Голуб– Бердянськ, 2004. – 256 с.
4. Лангмейер Й., З. Матейчек. Психическая депривация в детском возрасте / Й. Лангмейер, З. Матейчек – Прага : Авиценум, 1984. – 335 с.
5. Макаренко А.С. Книга для родителей. – Пед.сочинения в 8-ми т. – т. 5. / А.С. Макаренко. – М.: Педагогика, 1999. – 320 с.
6. Особенности развития личности ребенка, лишённого родительского попечительства. Дети с отклоняющимся поведением / Под ред. В.Мухиной. – М., 1989. – 325с.
7. Песталоцци И.Г. Как Гертруда учит своих детей. Попытка дать матерям наставление, как самим обучать своих детей // Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. Т. 1 / И. Г. Песталоцци. – М.: Педагогика, 1981. – 336 с.
8. Прихожан А. М. Дети без семьи : (Детский дом : заботы и тревоги общества) / Прихожан А. М., Толстых Н. Н. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.
9. Сухомлинський В. О. Виховання без покарань / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : [у 5 т.]. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 1977. – С. 670
10. Удовенко Ю. М. Вплив несприятливих умов соціалізації на психічний розвиток дитини : дис... канд. психол. наук : 19.00.05. / Ю.М. Удовенко. – К., 2007. – 260 с.

Стаття надійшла до редакції .21.01.2014 р.

Лоза Т.

Луганский национальный университет имени Т. Шевченко

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С КАТЕГОРИЕЙ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ЛИШЕННЫХ РОДИТЕЛЬСКОЙ ОПЕКИ

Проблема сиротства как социального явления рассматривается с точки зрения генезиса развития научных исследований по изучению указанного феномена и влияния институтов, способных преодолеть эту проблему. Особое внимание уделяется влиянию внесемейного воспитания на становление и развитие

личности ребенка-сироты. В статье отражены результаты теоретического анализа научных концепций в плоскости педагогической, психологической, социальной и правовой сферы знаний с целью построения адекватной модели сотрудничества детей-сирот и педагогических работников.

Ключевые слова: сиротство, ребенок-сирота, депривация, развитие личности, социально-педагогическая поддержка.

Loza T.

Lugansk National T. Shevchenko University, Lugansk, Ukraine.

FEATURES SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH THE CATEGORY OF ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

The problem of abandonment as a social phenomenon is considered from the point of view of this phenomenon genesis research and the impact of institutions that can overcome this problem. Particular attention is paid to the impact-family education and to formation and personal development of orphans. The theoretical analysis' results as for scientific concepts in the plane of pedagogical, psychological, social and legal fields of knowledge were shown in order to build an adequate model of cooperation orphans and teachers. Social and economic, human and technological, informational and historical, cultural and legal problems of modern society make variety of reasons, which determine the phenomenon of child abandonment, reflecting the social situation and different need for social support.

The aims of our study are:

- 1) The analysis of scientific and educational developments on the abandonment issue;
- 2) Determination of social and educational work characteristics as for category of orphans and children deprived of parental care;
- 3) Root causes consideration of abandonment;
- 4) Evaluation of the nature of this phenomenon and evolution of orphans' custody;
- 5) Investigation of orphans' characteristics to consider how to organize their education.

Meaningful analysis of pedagogic theoretical and methodological research demonstrates the need to consider the consequences deprivation impact on orphan's personality in the course of its preparation for independent living. Mental disorders of orphan's personality, at both the level of emotional, cognitive, motivational sphere of consciousness and the relevance signal for providing social and educational support and enabling correction of personal development deformities.

The results of numerous studies indicate the primary importance of orphans' preparation for independent life only in family environment. There are favorable factors to gain experience carrying out public roles, the formation mechanisms of adaptation, the development of communication skills and understanding of moral standards, guidance in matters of welfare nature of conscious attitude towards work and family values.

Keywords: abandonment, orphan, deprivation, personal development, social and pedagogical support.